СТО ДВАДЕСЕТ ДУШИ

Сто двадесет души те бяха на брой.
И паднаха всички при първия бой!
Со залп ги посрещна на родния бряг
в засада отрано приготвений враг.
Умряха те всички за родния край....
Къде им е гроба, днес никой не знай.
Днес никой не знай!

И тъмна мълва се мълви зарад тях,
аз чувах я още, дете като бях,
че тука извел ги млад, дивен юнак.
Над робска земя се свободен байрак
развял. И зачул се високо тласа
на млади войвода, далеч в небеса —
далеч в небеса!

„Свобода в гори и поля прогърмя!
И в башина свидна и свята земя
въстанал е вече гнетений народ!
Възкръсна за коз и свободен живот!
Ний идем помощ на теб да дадем!
Ний дойдохме тука за теб да умрем —
за теб да умрем"!

На техния възклик бе залпа ответ.
Изпълниха своя свещени завет,
и воля и клетва изпълниха те.
То време се мина и ново дойде —
свободата грее над родния край...
Но гроба юнашки днес никой не знай —
днес никой не знай!

Пенчо Славейков

СЛАВЕЙКОВ И МОНАРХИЯТА

Славейков се оформя като поет и до края на живота си работи през време на личния режим на Фердинанда. Към носителя на това конституционно самовластие поетът е хранел явна ненавист. „Старият разбойник" е правил напразни опити да го спечели.

Освен в недовършеното послесловие на „Кървава песен" отношението на поета към Фердинанда намира израз в баладата „Секирата на истината". Според признанията на самия автор, както разказваше Мара Белчева, в образа на Аменготепа той е дал образа на Фердинанда. И пророчеството на Славейкова се сбъдна с всичките си подробности в наши дни, когато секирата на истината блясна на 9 септември 1944 г.

С присъщата на своя талант епична широта, образност и художествена правдивост Славейков пренася проблемите на своето време в далечна историческа епоха — в древния Египет.

През прашните улици на Мемфис мудно се влачи погребална процесия след златния саркофаг на Аменготепа — „в безмълвие жриците там вървят, безмълвна е тълпата многолюдна".

Животът не е сепнал властникът, ала пред смъртта му го е ужасила прокоба:

И чу ме се: „Дохожда се тен час,

и няка воля мъртвият над живи . .

Секирата на истината . . . тя

с позор завършва дните на щастливий!"

И каза той: „Поставих верен страж,

мълчание, — живота ми го спази.

Да бъде страж и во смъртта ми то,

мълчанието, заповядвам аз. . ."

И заповядва той до гроба му да го придружава мълчание. Напразно всеки с ням въпрос се пита: „Живот тъй шумен, а тъй глуха смърт — Защо тактвиз таинствена поръка?" И вървят безмълвни всички, както сам е отсъдил всевластният цар: жрици, оръженосци, а отподир безредица народ „Като чели мъртвеца мъртвеци до Царството на мъртвите спровождат". В пустинята се провижда гробницата. "Незиблена за своя зиблен прах, Аменготел я приживе направи". И слагат пред портите й саркофага.

Ала старинният закон стои и над царската воля. Старият първожрец издига жезъл: „Така стои в законът на отколен:

Да дигне слово, който е в света от волята на царя недоволен!"

С верен усет за реалността поетът ни дава безмълвието, с което множеството отговаря на призива на първожреца. И когато той вече се кани повторно да призове, изтълва се до прага на гроба воин. И не за себе си воинът издига глас:

— „Аменготепа висшият закон

пред тъмний праг на вечността запира. —

Той разруши, потъпка, о скверни

и преобърна в мъртвини безплодни

народний дух и съвест и сърце —

единствените ниви плодородни

на правдината дето никне плод

и на земята щастието храня. . .

. . . .

Аменготепа висшият закон

пред тъмний праг на вечността запира —

аз дигам слово съд да отсека

на истината с тежката секира!"

Напразно първожрецът препречва жезъл да запре секирата: разлетява се на парчета златния саркофаг под тежките удари. Ужас вкаменява тълпата.

Остават само парчета плът и кървави петна. Припада нощ, за да довърши това, което денят е отсъдил.

Парчета плът и кървави петна. . .

Чуй! Диво вий хиената свирепа —

с тоз погребален химн отдаде тя

честта последна на Аменготепа.

Ние съвременниците, шествениците след саркофага на монархията, знаем, че пророчеството на поета се сбъдна.

Б. Гацов

СЛАВЕЙКОВ И ИТАЛИЯ

Когато заминава за Италия, след едно продължително пребиваване в родината на Гьоте, Пенчо Славейков е вече възмъжал поет. Неговото духовно формиране е почти завършено, и могъщото влияние, което е упражнила върху нашия поет немската художествена и философско-критическа мисъл, се усеща силно в цялото строение на творческия му натюрел. С идването си в Италия Славейков преминава в една съвсем друга сфера на духовен климат, и той улавя с цялата си природа дълбоката разлика между културата на севера и тази на юг, на една страна — люлка на вековна цивилизация. Да смениш северното сияние — ослепително красиво, но студено — с пламъка на слънчевия юг, несъмнено, впечатлението от такава една промяна ще да е поразително. И Славейков бива наистина поразен, макар да не идва в страната на Данте неподготвен. За Италия са му говорили вдъхновените страници на Гьотевите *Римски елегии*, неговия *Торквато Тасо*, прекрасните му *Италиански впечатления*. Нитче, тоя страстен поклонник на латинския дух, му е нашепнал също дивни неща за родината на Микел Анжело, гениалният творец на „Пиета" и на „Мойсей", на когото нашият поет ще посвети една от своите най-дълбоки поеми.

Славейков се отправя за Италия сравнително късно — едва през пролетта на 1911. Той е вече четиридесет и пет годишен, преминал е отдавна възрастта, за която Данте говори, че е „средина на жизнения път" на човека, и — уви! само една година го дели от деня на неговата тъй преждевременна смърт.

Пенчо Славейков таи отдавна копнеж в сърцето си по родината на любимия му Леопарди. Негов блян е да мине по пътя, по който е протекла една вековна цивилизация — от изток към запад, като се тръгне от Цариград и през Атина се стигне в Италия. Озовал се в Рим, нашият поет е като слисан, опиянен, подобно на неговия учител в поезията, Гьоте. И Славейков говори: „В Рим е съвсем друго. Тук има толкова старини, че без да познавате историята, те ви говорят за живота някога. Имам впечатлението като от епос. Самият Колизей е цяла Италия. . ." За възторга на поета от Италия сочи едно негово писмо от София, с дата 9 май 1911 г. до поетесата Мара Белчева, в което Славейков споделя незаличим спомен за Неапол. В друго, също от София, той пише, че мисълта го пренася често в Рим. Славейков отнася скъпи спомени от сравнително краткото си пребиваване в Италия, и тия спомени подхранват непрестанно мечтата му да се върне там. Тая негова мечта се сбъдва. През август 1911 год. нашият поет напуща България, потиснат и огорчен, на път за Италия, отдето, уви! не ще се върне вече жив. На 28 май (ст. ст.) 1912 г. той склопя завинаги очи, в един хотел край Лаго ди Комо, отдето след десет години тленните му останки биват пренесени и погребани в родината му.

По време на второто си пътуване Славейков се спира за кратко време в Швейцария, и оттам се отправя за Рим. Тук той се установява в едно скромно жилище на виа Буонкоханьи. Според думи на Мара Белчева, Славейков възвръща, сред новата обстановка и главно пред величествения пейзаж на Вечния град, своите сили и настроение, и се залавя упорито да продължи *Кървава песен*.

До каква степен Италия пленява и завладява нашия поет, виждаме от собствените му думи на съжаление — когато заявява: „За какво ми е трябвало Германия? Да чета книги! Тук, в Италия, трябваше да дойда и да гледам. . ." Думи, които показват какъв неизчерпаем извор на вдъхновение ще е била за българския поет родината на Микел Анжело и Данте.

Възпоменателна плоча за Славейков в Рим

Славейков е уведен и в литературата на страната, която става негово второ отечество. Още в Германия, наред с немската литература, той изучава и другите европейски литератури, в това число и италианската. Големите фигури на италианското „ризорджименто" привличат вниманието му, но неговият поглед е обърнат към такива пеметни върхове, каквито са Данте и Микел Анжело. Данте е, в очите на Славейков, олицетворение на съвършенство, неговата *Божествена комедия* е, по думите на нашия поет, „национална библия, която е допринесла за възпитанието на поколения".

Борбите на италианците за национално освобождение и обединение въодушевяват също нашия поет. В биографичната бележка за Боре Вихор от оригиналната антология *На острова на блажените* (заглавие, което Славейков заема от *История на острова на блажените* от френския писател Едмон Абу), поетът казва: „Боре Вихор е от оная гарибалдейци, десет, които паднаха в плен при първата атака на Рим и които, макар ранени, след два дни обесиха без съд. Двайсет години след освобождението на Рим, синът на поета и бореца, виден съвременен политически деец, пренася костите му в Аркадия, дето те почиват днес, може би най-после успокоени". В тая евокация, която се отнася до лични поетови прилики, любопитно е, че Славейков свързва иносказанието си с Италия.

Най-тясна е връзката на нашия поет с Леопарди. Види се, авторът на Canti, с дълбоката си угреденост, с песимистичния строй на лирата, с романтичните си настроения, както и с виденията на своя дух, винаги устремен към един друг свят, ще да е допаднал найвече на Славейкова, защото в творческия процес на единия и на другия има мигове, които сочат истинска „affinité élective". И нашият поет, като своя италиански събрат, дири в миналото утеха за горчивините на настоящето. Славейковият *Бачо Киро* напомня по акцент и поетическа призивност Леопардиевата поема: „All' Italia" (Към Италия). Една от най-сгъстените лирически, най-призивни и дълбоки поеми на Славейкова: „Успокоения", посветена на поета Николаус Ленау, носи като мото следното двустишие из Леопардиевата „Последна песен на Сафо":

Morremo. Arcano è tutto fuor che il nostro dolor. . .

Връзката между двамата поети, която поразява с дълбочината си, изтича несъмнено от вътрешни разположения, от родственост на душите, и с това се обясняват позоваванията на нашия поет на Леопардиевото творчество, докато към един Кардучи, например, когото Славейков също познава и чете, той запазва едно почти студено отношение. Фактът, който е чисто психологически говори ясно, че Кардучиевите Odi barbari нямат върху нашия поет същото художествено внушение, същата призивна сила, същата власт над ума и сърцето, както Леопардиевите *Песни*.

Все пак италианското влияние върху Славейкова, макар и не тъй дълбоко като немското, е опполило душата на поета за няколко поетически образа, които остават особено силно врязани в паметта ни.

Николай Дончев

Гробът на Славейков в Брунате — Италия

СЛАВЕЙКОВ ЗА ГОГОЛ

Москва, 26 април, 1909 год.

Ето приветната реч, която днес, в 4 часа, тържествено и високо изрекох в залата на Московския университет, пред цвета на руските представители на мисълта и словото.

„Падна ми се чест за бъда представител на работниците на българското художествено слово при честуването паметта на Гогол и моите думи, вярвам, са верен отзвук на чувствата на оних, от името на които говоря. — Влиянието на Гогол върху нашата литература начева още от 1858 год., с превода на знаменитото лирическо отстъпление в началото на VII глава от „Мъртвите души" за щастливия писател и оня, който е самотен и възненавиждан от своите съвременници. Тия думи, едвам шестнадесет години от написването им, отварят вратата на нашата душа за Гогол и той става нам близък, учител, наставник. Развитието на българската литература, оттогава подпадало временно под влиянието на множина други — главно пак руски — писатели, върви, като по указанието на пръст божи, по Него — който ни учи да се смеем през сълзи и плачем през смях, и да обичаме достойното за любов — своята родна земя: не само онова, що е красиво и добро в нея, а и нейното зло, недъзите и неприятностите в нейното битие. Защото не само доброто е изворна сила, не само то вдъхновява на подвиг! И злото у един народ има жизнена сила — и щастлив е оня писател, комуто това зло възмутя душата и вложи гняв в неговото вещо слово — оръжието на неговата любов. Това сме учили и учим ние, работниците на българското художествено слово, от великия руски учител. Това учи от Гогол у нас и обикновеният читател, като чете творенията му не само на превод на български език (те са преведени почти всички), като чете тия творения и в самия руски оригинал, и както свидетелствуват статистиките на нашите библиотеки, двадесет пъти повече в оригинал, отколкото в превод. И отдалеч из България, която руският народ хиляди пъти е доказал че я има близко на душата, аз нося поклон на паметта на великия страдалец и чародей на руското слово — и привет на носителите на онова съзнание, които му възгигнаха паметник в сърцето на братската нам велика Русия!"

СПОРЪТ СЛАВЕЙКОВ-ВАЗОВ

През 90-те години в нашата литература възниква спор между Иван Вазов и Пенчо Славейков. Понякога той стига до ожесточение, особено в края на Славейковия живот. Такава литературна препирня, често явление и другаде, не е плод на лични чувства и недоразумения, макар те и да са неизбежни. Тя има по-дълбоки обществено-културни причини.

Тази вражда достига такива размери, че Славейков чисто и просто отрича Вазова като поет и писател. В очерка си „Българската поезия" той не обелва зъб за него. . .

На какво се дължи тази вражда?

Вазов и Славейков са представители на две различни обществени среди, закърмени са с различна идейна подквасa, развили са се в две противоположни насоки. Вазов израства в затворена и заможна търговска среда, близка по манталитет до чорбаджийството и затова след освобождението намира мястото си при консерваторите, партията на народняците (К. Стоилов). Но той, роден за „тихи песни", е заразен от патоса на възрожденците и то само патриотическия и гражданския, а не и революционния патос. Тази му вътрешна връзка с възрожденците му помага да се обособи като популярен поет на масово чувство и мисъл на средния човек — със своя афектиран патриотизъм, гражданско възмущение и простодушно изображение на бита, с майсторството в езика и с небрежна форма в лириката и прозата. — Славейков е син на борческо интелигентско семейство, първа издънка на еснафството. Баща му е един от водачите на църковната борба и на либералната партия, от която се излъчва покъсно демократическата партия на П. Каравелов. Срещу самоука Вазов с ограничени литературни интереси Славейков стои със систематичното си образование и широка литературна начетеност, със закърмата си от немската идеалистическа философия и от индивидуалистическата литература. Той се и обособява като пръв поет-индивидуалист, който твори за избрано малцинство и се изтъква като творец-аристократ на духа. Затова остава в голяма степен чужд на съвременността и обществените борби. Той е мечтал на младини да стане общественик, а после става върл враг на „тенденциозната", „вестникарска" и „публицистична" поезия. Докато Вазов живее тясно със своята съвременност, Славейков я отрича като недостойна за вдъхновението на поета.

Той се обявява против възрожденската традиция, „опълченството" в лицето на Вазова с умисъл да създаде антиобществена индивидуалистична традиция. С това обаче той разкрива своето бягство от живота. „Популяризирането на изкуството, поефтиняването, демократизирането му, то е неговото унижение". — твърди погрешно Славейков, като смесва понятията и издава личната си неприязън към Вазова. Изкуството и по времето на Славейкова е имало смисъл за „популото, касапите и даскалите", за да ги издигне духовно, както и за „фасулковците", т. е. еснафската интелигенция. Другата грешка на Славейкова е, че прави разлика между поет и художник и смята гражданската поезия за низше плебейско некачествено изкуство.

От друга страна за разлика от Вазова той си поставя за задача да европеизира нашата литература, като я обогати с общочовешки елементи, а то ще рече — да я обезплоди в гражданско-обществено отношение, да я насити с трагизъм — трагизмът неизбежно е свързан с песимистичния мироглед на индивидуализма, като поезия на обречени среди. Оптимистично бодрите и борчески тонове в Славейковата поезия не нарушават това неблагоприятно впечатление от творчеството му, из което изобщо е изтръгнат гражданският елемент.

Славейков обръща гръб на живота и застава на охранителни позиции, макар при това да гърми върху обществени и културни неуредици. Вазов твори в епоха на фъртуни, бури и гърмежи, без да бъде всякога обективен в своите художествени отражения. Славейков влияе отрицателно върху литературата и общественото й развитие, като отслабва борческо-демократическата традиция на нашата литература и пречи да се развие гражданската и социална поезия (случаите с П. Ю. Тодоров и П. К. Яворов). Така той изостава и от действителността и от литературата със своя морален хуманизъм. Вазов в много случаи е народник, дори с остро социално чувство, поради което шири влиянието си и в средите на прогресивната интелигенция. У Вазова намираме социален хуманизъм, който засяга масите („Елате ни вижте"), а не единиците, като у Славейкова („Бойко" и „Ралица").

В спора — на теория и особено на практика — отстъпва П. П. Славейков. Той се стреми да се изравни с Вазова откъм тематика, да го надмине дори с одухотворен патриотизъм („Сто и двадесет души", „Харамии", „След Старо Загорския бой"), Пенчо Славейков неминуемо внася възрожденски, опълченски мотиви в творчеството си, като смята, че те са от по-висок стил.

Славейков се бори за човешки запълнено съдържание на поезията (в духа на Фолкелта и други естетици) и за художественост на формата. Първото у него е нещо, което се издига над времето, лишено е от преходност. Второто е противоядка между другото на „вестникаршината" в изкуството, на публицистичността. В първия случай Славейков значително ограничава тематическия кръг на своето творчество, най-вече в областта на лириката, дето предимството е на страната на Вазова все пак. А никой не може да отрече жизнеността на съдържанието в поезията на Вазова, неговата значителност изобщо. Що се отнася до художествеността на формата, Вазов може да бъде изтъкнат в областта на лириката като голям майстор във всяко отношение. В прозата той е първият крупен белетрист у нас след освобождението и то не само по време. Класически са работи като „Дядо Йоцо гледа", „Една българка", „Иде ли?" — а „Под игото", въпреки своите недостатъци, е все още най-хубавият български роман.

Очевидно е, че П. П. Славейков е жертва на доктринерство, на някои чувства към Вазова и на идеологическо изоставане от развитието на обществената мисъл у нас. Затова делото му е неравно и после, откъснато от проблематиката на неговата съвременност.

Цветан Минков